

Pravna sposobnost oseb z motnjami v duševnem razvoju in oseb s težavami v duševnem zdravju

V Evropski uniji (EU) živi približno 80 milijonov invalidov. Številnim je bila omejena ali odvzeta pravna sposobnost, kar ovira njihovo zmožnost za samostojno življenje in sprejemanje odločitev o njem.

Konvencija Združenih narodov (ZN) o pravicah invalidov pomeni paradigmatično spremembo pojmovanja invalidnosti. Invalide kot imetnike pravic obravnava enakopravno z drugimi osebami in postavlja posameznika v središče vseh odločitev, ki vplivajo nanj. Tak pristop do invalidnosti, ki temelji na pravicah, ima daljnosežne posledice za zakonodajo o pravni sposobnosti in njeno izvajanje.

Kaj je pravna sposobnost?

Pravna sposobnost je sposobnost posameznika, da sprejema pravno veljavne odločitve in sklepa zavezujoča pogodbeno razmerja. S tem postane pravni subjekt ter imetnik pravnih pravic in obveznosti. Pravna sposobnost je zlasti pomembna, ker vpliva na vsa področja življenja, od tega, kje bo kdo živel, ali se bo poročil in s kom, do podpisa pogodbe o zaposlitvi ali udeležbe na volitvah. Konvencija ZN o pravicah invalidov jo obravnava v členu 12 „Enakost pred zakonom“.

„Trebaja poudariti osrednji pomen (člena 12 Konvencije ZN o pravicah invalidov) v strukturi Konvencije in njegov ključni pomen pri uresničevanju številnih drugih pravic.“

Svet za človekove pravice pri generalni skupščini Združenih narodov (2009), Tematska študija Urada visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice o krepitvi ozaveščanja in razumevanja Konvencije o pravicah invalidov

Okvir politike

Ko je EU ratificirala Konvencijo ZN o pravicah invalidov, je ta postala del pravnega reda EU in ustvarja pravne obveznosti na področjih, ki spadajo pod pristojnost EU. Omejitve pravne sposobnosti odpirajo vprašanja, povezana z bojem proti diskriminaciji in enakostjo – načeloma, ki ju varuje zakonodaja EU.

V ključnih dokumentih o politiki EU se odraža usklajevalna vloga, ki jo lahko imajo institucije EU na področju pravne sposobnosti. V strategiji EU o invalidnosti za obdobje 2010–2020 je

navedeno: „Ukrepi EU bodo podpirali in dopolnjevali nacionalne politike in programe za spodbujanje enakosti, na primer s spodbujanjem skladnosti zakonodaje držav članic glede pravne sposobnosti s Konvencijo ZN o pravicah invalidov.“ Skupina EU na visoki ravni za področje invalidnosti je leta 2008 poudarila, da je izvajanje člena 12 skupni izziv, s katerim se je treba spopasti; poudarila je tudi pomen izmenjave izkušenj o tem, kako najbolje izvajati Konvencijo ZN o pravicah invalidov.

Da bi Agencija EU za temeljne pravice (FRA) podprla izvajanje Konvencije ZN o pravicah invalidov, je analizirala mednarodne in nacionalne standarde o pravni sposobnosti oseb s težavami v duševnem zdravju in oseb z motnjami v duševnem razvoju. To analizo je dopolnila z ugotovitvami raziskave, ki je temeljila na razgovorih z invalidi.

Pravni okvir

Pravica do enakosti oseb pred zakonom je že dolgo uveljavljeno načelo na področju človekovih pravic, upoštevano v nacionalnih in mednarodnih pravnih okvirih.

Združeni narodi

Člen 12 Konvencije ZN o pravicah invalidov priznava invalidom „pravno sposobnost na vseh področjih življenja enako kot drugim“, in navaja, da zgolj invalidnost ne upravičuje odvzema pravne sposobnosti. Ta člen bistveno spreminja pristop k pravni sposobnosti in omogoča invalidom, da prevzamejo nadzor nad svojim življenjem.

„Odbor [Konvencije ZN o pravicah invalidov] priporoča [...] premik od nadomestnega k podprtemu odločanju, ki upošteva samostojnost, voljo in izbiro posameznika [...]“

Odbor za pravice invalidov (2012), Sklepne ugotovitve o Madžarski

Svet Evrope

Standardi Sveta Evrope, ki so bili sprejeti pred Konvencijo ZN o pravicah invalidov, dovoljujejo omejitve pravne sposobnosti, če so izpolnjeni določeni pogoji in sprejeti zaščitni ukrepi. Vendar

zgolj invalidnost še ne upravičuje odvzema pravne sposobnosti. Vsaka omejitev mora biti prilagojena okoliščinam posameznika in sorazmerna z njegovimi potrebami.

Države članice EU

Začetek veljavnosti Konvencije ZN o pravicah invalidov je spodbudil razprave o veljavnih pravnih okvirih, s katerimi se ureja pravna sposobnost v državah članicah EU. Države članice EU, ki so ratificirale Konvencijo ZN o pravicah invalidov, bi lahko imele težave pri oblikovanju nacionalne zakonodaje, ki določa ukrepe za podprto odločanje, z drugimi besedami, ukrepe, ki upoštevajo samostojnost, voljo in izbiro posameznika. Število držav članic, ki trenutno izvajajo reformo zakonodaje o pravni sposobnosti, ponazarja zahtevo po temeljnem ponovnem premisleku iz Konvencije ZN o pravicah invalidov.

Ugotovitve agencije FRA kažejo, da imajo veljavne zakonodaje o pravni sposobnosti v državah članicah EU več skupnih značilnosti. Skoraj vse države članice zahtevajo, da je treba za omejitev pravne sposobnosti posameznika poleg motnje v duševnem razvoju ali težave v duševnem zdravju izpolnjevati še druga merila, povezana z nezmožnostjo posameznika za upravljanje lastnih zadev. Običajno se po sprejetju odločitve o pravni nesposobnosti imenuje skrbnik. Nacionalna zakonodaja v vseh državah članicah EU omogoča pritožbo zoper sklep o odvzemu posameznikove pravne sposobnosti in imenovanju skrbnika, vendar v več državah članicah zadevna oseba ne more vložiti pritožbe ali dejavno sodelovati v teh postopkih.

Osebne izkušnje

Razgovori agencije FRA z osebami s težavami v duševnem zdravju in osebami z motnjami v duševnem razvoju poudarjajo vpliv, ki ga ima lahko zakonodaja o pravni sposobnosti na vsakdanje življenje invalidov. Sodelujočim, ki so izgubili pravno sposobnost, je bil skupen občutek nemoči.

„Vse so storili za mojim hrbtom, in čeprav je bilo zakonito, tega ne bi smeli.“ (Moški, 69)

Vprašani, ki jim je bil dodeljen skrbnik, so izrazili frustracijo zaradi omejene sposobnosti odločanja o sebi.

„Sem pod popolnim skrbništvom. [...] Zato ne morem voliti in ne moreva se poročiti.“ (Moški, 53)

Kljub temu jih je zelo malo izpodbijalo sklep o odvzemu pravne sposobnosti ali spremembi skrbnika.

„Sodnik je rekel, v primeru če se pritožim, bodo sledili inšpekcijski pregled in več sodnih obravnav. To me psihično zelo obremenjuje.“ (Ženska, 36)

Pot naprej

Te ugotovitve zagotavljajo dragocena pričevanja, ki jih države članice lahko upoštevajo, ko poskušajo uskladiti svoje pravne okvire z zahtevami Konvencije ZN o pravicah invalidov. V skladu z njo bi se morali v ta postopek dejavno vključiti invalidi prek svojih predstavniških organizacij.

Posledice omejitev pravne sposobnosti, ki so jih opisali intervjuvanci, poudarjajo pomen razvoja modelov na podlagi podprtega odločanja, ki spodbujajo neodvisnost in samostojnost invalidov v skladu s Konvencijo ZN o pravicah invalidov.

Dodatne informacije:

Pregled dejavnosti agencije FRA na področju invalidnosti je na voljo na naslovu: <http://fra.europa.eu/en/theme/people-disabilities>

Poročilo o *Legal capacity of persons with intellectual disability and persons with mental health problems* (Pravni sposobnosti oseb z motnjami v duševnem razvoju in oseb s težavami v duševnem zdravju) je na voljo na naslovu: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/legal-capacity-persons-intellectual-disabilities-and-persons-mental-health-problems>

E-naslov: disability@fra.europa.eu